

Investigacions
en Sociologia de la Religió

I S O R

1974 - 1987

Joan Estruch

Salvador Cardús

Sant Cugat, desembre de 1987

1. ELS ORÍGENS D'ISOR

Per tal de situar els orígens d'ISOR, ens hem de remuntar a l'estiu de 1974. Després d'haver-s'hi resistit durant força temps, Antoni M. Güell i Joan Estruch, que donen classes de sociologia a l'Escola Catòlica d'Assistents Socials, instal·lada aleshores al carrer de Rivadeneyra, accepten finalment l'encàrrec de dur a terme un estudi sociològic sobre els assistents socials. La investigació la subvencionarà la mateixa institució que està finançant en bona part l'Escola: la Fundació Paulí Torras, que dirigeix el Sr. Josep Reig. Però les intencions del Sr. Reig van més enllà de la pura realització d'un estudi concret: allò que voldria és crear, en el si de la Fundació, un grup permanent d'investigació. De paraula primer, i després en un escrit que és en certa manera el document fundacional d'ISOR, Güell i Estruch fan avinents les condicions en les quals estarien disposats a considerar la possibilitat d'endegar aquest grup d'investigació, i que eren en síntesi les següents:

"Serà objectiu del grup l'estudi sociològic dels fenòmens religiosos, (...) Però el terme 'religió' no s'hauria d'entendre d'acord amb els límits estrictes de les organitzacions eclesiàstiques actuals. L'objecte d'estudi del grup de recerca en sociologia de la religió és més ampli, car el fet de voler limitar allò que és 'religió' exclusivament al què fa referència a la religió institucionalitzada faria perdre part de la riquesa pròpia del fenomen.

"El grup d'investigació es proposa una aproximació científica als fenòmens religiosos: això equival a afirmar l'autonomia de la recerca. I aquesta autonomia implica la total independència enfront de qualse-

vulga organització religiosa. En aquest sentit, la recerca no s'adreçarà a la resolució de problemes concrets que les organitzacions religioses puguin tenir plantejats (...) de tal manera que el grup no sols no exclourà, ans al contrari insistirà en la investigació teòrica fonamental (...)

"Proposem com a tema general d'estudi, a l'entorn del qual hauran de girar les recerques concretes dels primers anys, el de Formes de ressacralització a la societat contemporània. Sota aquest encapçalament genèric hom pretén d'englobar els diversos aspectes i els diferents canals d'expressió (tradicionals o no, institucionalitzats o no) dels fenòmens religiosos a la societat actual. (...)

"Emprem el tema ressacralització en relació - i fins a cert punt per contraposició - a un dels conceptes alhora més habituals i més ambigus de la sociologia (...): el concepte de 'secularització'. Fins ara ens n'hem ocupat en diversos treballs i publicacions (...) i hi hem detectat una ambigüitat que voldríem superar a partir d'un altre enfocament, que provisionalment sintetitzem amb aquest recurs a la noció de 'ressacralització'.¹

"(...) L'estudi dels grans sociòlegs clàssics i moderns posa de manifest (...) una tesi segons la qual el procés de secularització representaria, per

1. Amb el temps, i vist aquest ús ambigu del concepte de 'secularització', varem optar per substituir el binomi 'secularització-ressacralització' per un altre binomi, menys manipulat i més fecund: 'desencantament-reencantament del món'. Més endavant ens referirem a l'èxit considerable d'aquesta fórmula, 'reencantament del món', que posteriorment ha estat sovint adoptada per d'altres autors.

a la religió, un retrocés, un 'capvespre', una pèrdua d'influència, una crisi de plausibilitat, etc. (...) Però ens sembla que caldria analitzar aquestes afirmacions, i en general totes aquelles que tendeixen a subratllar la racionalitat creixent de la visió moderna del món com un procés que actua inexorablement en detriment de la religió, a partir d'un triple criteri:

"a) Fins a quin punt la racionalització, assumida com a tendència fonamental de la nostra societat (allò que Weber anomenava el 'desencantament del món')², constitueix una afirmació científica, o bé és per a certs autors un pressupòsit filosòfic o ideològic de caràcter acientífic o metacientífic.

"b) Fins a quin punt podríem trobar en les teories sobre la secularització una confusió implícita i latent entre 'la religió' i determinades formes específiques, històriques i institucionalitzades de religiositat. La qual cosa suposaria que la secularització afectaria més el model de 'l'especialització institucional de la religió en forma d'Església', que no pas la generalitat dels fenòmens religiosos.

"c) Fins a quin punt les teories de la secularització tenen en compte o no la real vigència, i àdhuc emergència, de noves formes de sacralitat ('ressacralitzacions') en tota mena d'àmbits, des dels explícitament religiosos (moviments eclesiàstics, moviments protestataris d'inspiració cristiana, moviments empa-

2. Observeu que aquesta noció, al·ludida a la nota anterior, era de fet present ja en aquest text de l'any 1974.

rentats amb les religions orientals, etc.), fins a d'altres que són semireligiosos (astrologia, parapsicologia, etc.), i a d'altres de caire aparentment irreligiós (ideologies polítiques, moviments socials, etc.).

"És per tot això que ens sembla sociològicament més pertinent, i molt probablement més fecunda, una anàlisi de les formes de ressacralització, que no pas un altre estudi sobre el procés dit de secularització (...)

"Una primera subdivisió del tema general podria ésser (...) la següent: 1) anàlisi teòrica i síntesi de la literatura sociològica sobre la teoria del 'procés de secularització'; 2) crítica d'aquesta literatura sociològica: la secularització com a teoria científica o com a ideologia; el mite de la secularització; abandó de certes formes del 'sagrat', o bé crisi de certes formes determinades del sagrat, lligades a unes organitzacions concretes; 3) resposta de les organitzacions religioses a la secularització: de la repulsa de la secularització a la 'celebració de la ciutat secular' (Cox); les elaboracions teològiques de la 'presència de l'Església en el món'; el recurs de la teologia a les categories sociològiques (...); esforços de recuperació tendents a la preservació d'una influència en declivi sobre les legitimacions de la realitat; i 4) noves formes de ressacralització, pel que fa a organitzacions explícitament religioses, a manifestacions semireligioses, i a manifestacions explícitament irreligioses.

"Cadascun d'aquests subtemes, i en especial el darrer esmentat, podria donar lloc a múltiples noves subdivisions. El conjunt constitueix en realitat un pla global d'investigació de durada pràcticament

il.limitada. (...) ES tractaria d'aproximar-s'hi a partir de treballs de caràcter monogràfic (...)"

Aquest text "fundacional" precisava encara la necessitat d'adoptar una perspectiva interdisciplinària, preveia la cooperació amb d'altres centres o instituts de característiques similars, i parlava de la possibilitat d'organitzar seminaris, conferències i col.loquis com a activitats complementàries de la recerca bàsica. El document estipulava igualment que Joan Estruch i Antoni M. Güell assumirien conjuntament la direcció del grup, i que serien ells els responsables de l'establiment del programa general d'investigacions i de la determinació dels estudis concrets; de l'elaboració del programa anual d'activitats, que sotmetria a la Fundació Paulí Torras; de la selecció de personal investigador i administratiu, i dels possibles col.laboradors eventuais; dels contactes amb altres centres de recerca; i de l'organització de seminaris, taules rodones, col.loquis, etc., sobre la temàtica pròpia del grup. Finalment, hom afirmava el dret dels autors a la publicació íntegra dels resultats de les recerques, esmentant òbviament l'ajut rebut de la Fundació sempre que aquesta ho desitgés.

Amb quin adverbi cal començar el paràgraf següent: curiosament? miraculosament? paradoxalment? casualment? inexplicablement? El fet és que totes les premisses i condicions foren acceptades pel Sr. Josep Reig, en nom i representació de la Fundació Paulí Torras. Amb el compromís de dedicar bàsicament el primer any de feina (curs 1974-75) a acabar l'estudi ja endegat sobre els assistents socials, i a començar a preparar el pla de recerca en sociologia de la religió des de la perspectiva esmentada més amunt, i tot mantenint d'altra banda la vinculació professional d'Antoni M. Güell amb Esade, i de Joan Estruch amb la Universitat Autònoma, el mes de setembre de 1984 el grup es posa en marxa, amb el nom d'ISOR - Investigacions en Sociologia de la Religió - i amb un pressupost de 2.500.000 ptes. per al primer any de

funcionament. La Fundació lloga i posa en condicions un pis al carrer de la Mare de Déu de Núria (antigament Covadonga), al costat de l'estació de Sarrià, i contracta una secretària i una persona responsable de la documentació i de la creació de la biblioteca i del fons de referències bibliogràfiques. El mes d'octubre de 1974 el grup funciona ja efectivament.

2. LES ETAPES DE DESENVOLUPAMENT

Deixant per a més endavant una presentació més detallada i sistemàtica de les activitats dutes a terme des de la fundació d'ISOR, l'any 1974, fins al moment actual, en aquest apartat mirarem de subdividir la seva història en uns quants grans períodes, caracteritzats bàsicament per unes condicions de funcionament que al llarg del temps han anat evolucionant de forma notable.

Abans d'entrar en aquesta periodització caldria subratllar, però, alguns fets especialment importants:

- En primer lloc, i pel que fa referència al funcionament, les condicions en les quals es va crear l'ISOR foren immillorables, i sembla que irrepetibles: recerca, subvencionada, sobre una temàtica triada lliurement pels investigadors, amb plena autonomia, i com qui diu sense contraprestacions. És a dir que sobre la base d'una plena confiança mútua, i a partir d'uns criteris segurament més típics del "mecenatge" clàssic que no pas de la lògica imperant a la majoria de les Fundacions (i qui diu Fundacions diu l'Administració, i qui diu l'Administració diu les Caixes), hom accepta de finançar una activitat de recerca sense esperar-ne profits immediats, ni utilitats pràctiques, ni rendibilitat, ni "imatge".

L'única cosa que se'ns imposa és que, una vegada a l'any, presentem a la Fundació una memòria explicant què és el que s'ha fet; a canvi d'això la Fundació obre a nom nostre un compte bancari amb un dipòsit de diners, que és renovat cada mes per l'import de la nota de despeses que mensualment fem arribar a la Fundació. Són, en efecte, condicions immillorables, i segurament irrepetibles.

- I en segon lloc, pel que fa referència a la temàtica mateixa de la recerca, creiem poder dir el següent: en el moment de la creació d'ISOR, es tracta d'una temàtica profundament innovadora. En tot Europa hi ha en aquells moments poquíssims centres (amb els quals ens posarem tot d'una en relació) que treballin en sociologia de la religió des d'una perspectiva com la que abans comentàvem. A Catalunya i a tot l'estat espanyol, certament no n'hi ha cap. És una temàtica que de feia temps ens interessava profundament, i que havíem abordat poc o molt en un parell de llibres publicats prèviament, però que troba així el camí per a ésser aprofundida i investigada en òptimes condicions. I és una temàtica que encara avui ens sembla tenir plena vigència, i que de fet ha estat treballada en aquests darrers anys per alguns dels més destacats sociòlegs de la religió a nivell internacional. En cert sentit ens cal reconèixer que en tots aquests anys hem avançat potser menys del què nosaltres mateixos esperàvem (per una sèrie de condicionaments que tot seguit s'explicaran), i que l'hem poguda tractar tan sols fragmentàriament. Però en cert sentit no és pas menys cert que des d'aleshores ençà, tot el què en sociologia de la religió hem treballat i publicat, s'inscriu de ple dins el programa global que el document 'fundacional', al qual ens hem referit, dibuixava; i creiem poder afirmar, per consegüent, que hi ha continuïtat, coherència i unitat en tota la nostra producció en sociologia de la religió. Sí que s'ha complert, per tant, aquella afirmació segons la qual "el con-

junt constitueix en realitat un pla global d'investigació de durada pràcticament il·limitada (... i) es tractaria d'aproximar-s'hi a partir de treballs de caràcter monogràfic". Finalment, ens caldria afegir encara la importància del paper que des d'aquests moments inicials de la vida d'ISOR jugà el Professor José Luis L. Aranguren. Si en tot allò que fa referència als aspectes administratius i de funcionament hem hagut de destacar la figura del Sr. Josep Reig, en allò que té relació amb els continguts mateixos de la recerca hem de fer el mateix amb Aranguren. Des del moment en què iniciàrem pròpiament el treball de sociologia de la religió, les relacions amb ell sovintejaren: fou un dels primers que visità ISOR; i no sols acceptà de debatre a fons la temàtica de la recerca, sinó que immediatament se'n féu ressò, en articles publicats a la premsa, en llibres seus, etc. Proclamà l'encert del nostre enfocament i de les nostres hipòtesis de treball; ens atribuï públicament la paternitat de l'expressió "formes de reencantament", que lligava d'altra banda amb interessos i preocupacions que ell havia manifestat ja anteriorment, i que amb el temps havia de tenir un cert èxit i una notable difusió. Uns anys més tard, en una ponència introductòria a una de les Conferències Internacionals de Sociologia de la Religió, tornà a fer referència pública al nostre treball. D'aquesta manera, i gràcies al reconegut prestigi intel·lectual del Professor Aranguren, el nostre treball conegué una projecció, local i internacional, que difícilment hauria pogut tenir altrament.

Però si de tot el què ha estat dit fins ací se'n desprén que els inicis d'ISOR foren extraordinàriament prometedors, un ràpid recorregut per les seves diverses etapes de desenvolupament mostra ben prou que després no tot han estat flors i violes, ni de bon tros. Podríem distingir, a grans trets, els quatre períodes següents: de 1974 a 1977; de 1977 a 1980; de 1981 a 1984; i de 1985 fins avui.

De 1974 a 1977. Aquest és el període "idíl·lic" que reuneix les característiques de la fase inicial abans esmentades. Un "idil·li" trencat tan sols momentàniament per la marxa d'Antoni M. Güell a finals de l'any 1975, fet que fa replantejar durant un temps la continuïtat mateixa d'ISOR; però la incorporació gairebé immediata de Salvador Cardús garantirà aquesta continuïtat. El tàndem Salvador Cardús-Joan Estruch esdevindrà així l'equip permanent d'ISOR i es mantindrà sense alteracions, enmig de totes les vicissituds, fins al dia d'avui.

Es tracta de fet d'una fase d'activitat molt intensa. D'estudi i lectura sobretot (d'aprenentatge de "l'ofici", en dirà Salvador Cardús en el seu cas); d'establiment de relacions i connexions a nivell local, estatal i internacional; de creació de la biblioteca, avui sens dubte una de les millors del país en la nostra àrea; de constant ampliació d'un fons documental i bibliogràfic; és també el període d'organització de col·loquis i debats, de participació en nombroses activitats vinculades poc o molt amb el món religiós, i de les primeres publicacions.

Aquest període inicial es clou sobtadament amb la mort inesperada del Sr. Josep Reig, responsable de la Fundació Torras.

De 1977 a 1980. Tot i que ISOR continua als mateixos locals, i segueix gaudint de la subvenció anual de la Fundació Paulí Torras, les condicions de funcionament evolucionen i es deterioren progressivament. La Fundació passa a ésser dirigida nominalment pel Sr. Jaume Torras, però de fet, i cada vegada més, pel seu germà, l'empresari Higiní Torras. Inicialment els primers entrebancs es produeixen com a conseqüència d'incomprensions i de desacords metodològics i ideològics. La Fundació pretén vincular el grup d'investigació a l'Escola d'assistents socials que patrocina igualment;

vol replantejar de cap i de nou els termes de l'acord inicial de l'any 1974, ja sigui canviant la temàtica de la investigació, ja sotmetent-la a una mena de tutela o censura eclesiàstica. Davant la postura dels membres d'ISOR, que proposen el tancament del centre abans d'acceptar unes condicions que jutgen inadmissibles, els representants de la Fundació convoquen una reunió a la qual assisteix l'aleshores bisbe auxiliar de Barcelona, Dr. Guix. Aquest intenta fer comprendre que sociologia de la religió i doctrina social de l'Església són dues coses diferents, defensa la conveniència i utilitat de les investigacions d'ISOR, i considera necessària una plena autonomia d'aquest tipus de recerca. Davant aquesta no buscada, però benvinguda 'benedicció episcopal', la situació es regularitza momentàniament. Però poc després comencen a manifestar-se els primers símptomes de la que serà la crisi de l'empresa Torras Hostench, que desembocarà en la fugida del Sr. Higiní Torras del país. Durant aquesta etapa les dificultats econòmiques d'ISOR s'aniran agreujant: els pagaments es retarden, i en diverses ocasions hem d'avançar diners personals per tal de poder fer front a les despeses d'infraestructura. Poc abans de l'esclat de la crisi de l'empresa es negocia amb la Fundació la liquidació de les relacions, i ens fixem com a únic objectiu el de salvar la biblioteca, que és el patrimoni que hem anat construint. Assolit efectivament aquest objectiu, ens veiem amb cor de no tancar l'ISOR i de mirar de continuar la feina per altres mitjans.

Tot i així, i malgrat les dificultats creixents, durant tot aquest segon període continua la feina, es fan nombroses publicacions, es segueix ampliant el fons de la biblioteca, i es culmina la recerca sobre el fenomen dels suïcidis, que apareixerà com a llibre a començament de 1981.

De 1981 a 1984. Efectivament, a començament de 1981 es viu un altre moment d'eufòria. Apareix publicat el llibre sobre els suïcidis, que tindrà un ressò considerable - premsa, ràdio, i fins i tot diverses aparicions a televisió. El dia del llibre se'n fa una presentació multitudinària a Menorca, amb una conferència de José Luis L. Aranguren. Són també els mesos en què ISOR es trasllada dels locals de Sarrià a un pis de lloguer de Sant Cugat, molt més petit i modest, però més econòmic. Canvien també les condicions de treball: Salvador Cardús s'incorpora progressivament a la Universitat, la secretària i la bibliotecària redueixen els horaris de feina. En certa manera l'ISOR segueix funcionant com abans, però una mica 'al ralenti'.

Aquesta continuïtat és viable perquè la Fundació Jaume Bofill, a través del Sr. Jordi Porta, concedeix a l'ISOR una subvenció per un any, a fi d'elaborar un projecte concret d'investigació, sobre l'evolució del catolicisme europeu des de 1960 fins a 1980, o anàlisi del procés d'aggiornamento, conciliar i post-conciliar, de l'Església catòlica. Aquest fet permet el funcionament del centre durant tot l'any 1981. No serà la darrera vegada que la Fundació Jaume Bofill, i concretament el seu director Jordi Porta, efectua un "salvament" d'aquest tipus.

El projecte elaborat mercès a l'ajut de la Fundació Bofill és sotmès a la Fundació March, de Madrid, la qual s'avé a la realització de la recerca, però dotant-la amb una subvenció que és exactament la meitat de la sol·licitada. Empesos pel desig de no veure'ns obligats a tancar, acceptem les condicions. Creiem - ingènuament, vist a posteriori - que 'forçant la màquina' i reduint dràsticament les despeses ens en sortirem. És un període d'activitat febril, en el qual acumulem milers de fitxes i de documents, fins a obtenir un fons documental sobre l'evolució

del catolicisme europeu en aquests vint anys (1960-1980) d'una riquesa realment extraordinària. Però la font de finançament s'exhaureix, i tot i que ens entossudirem a no abandonar tan sols aconseguirem redactar un llarg informe d'investigació, que la Fundació March considera satisfactori, però que per a nosaltres és excessivament incomplet i no publicable. És el primer projecte de llibre frustrat: en queda el cúmul de documentació ja treballada, però en part encara pendent d'elaboració.

"Acorralats" en certa manera per les circumstàncies, acceptem aleshores l'encàrrec de la Direcció General de la Joventut de la Generalitat de Catalunya, de fer un estudi sobre les enquestes a la joventut de Catalunya. És la primera vegada que acceptem de fer una feina d'encàrrec - és a dir, sense ésser nosaltres els qui en decidim la temàtica -, i tot i que l'estudi esdevindrà prou interessant i útil (a més d'enormement polèmic), el fet és que això representa un allunyament de la temàtica central d'ISOR. És, per dir-ho així, la fi de la recerca en sociologia de la religió, tot i que procurarem reprendre-la l'any 1984 continuant el treball sobre l'aggiornamento mercès als diners de la subvenció per a l'estudi sobre la joventut.

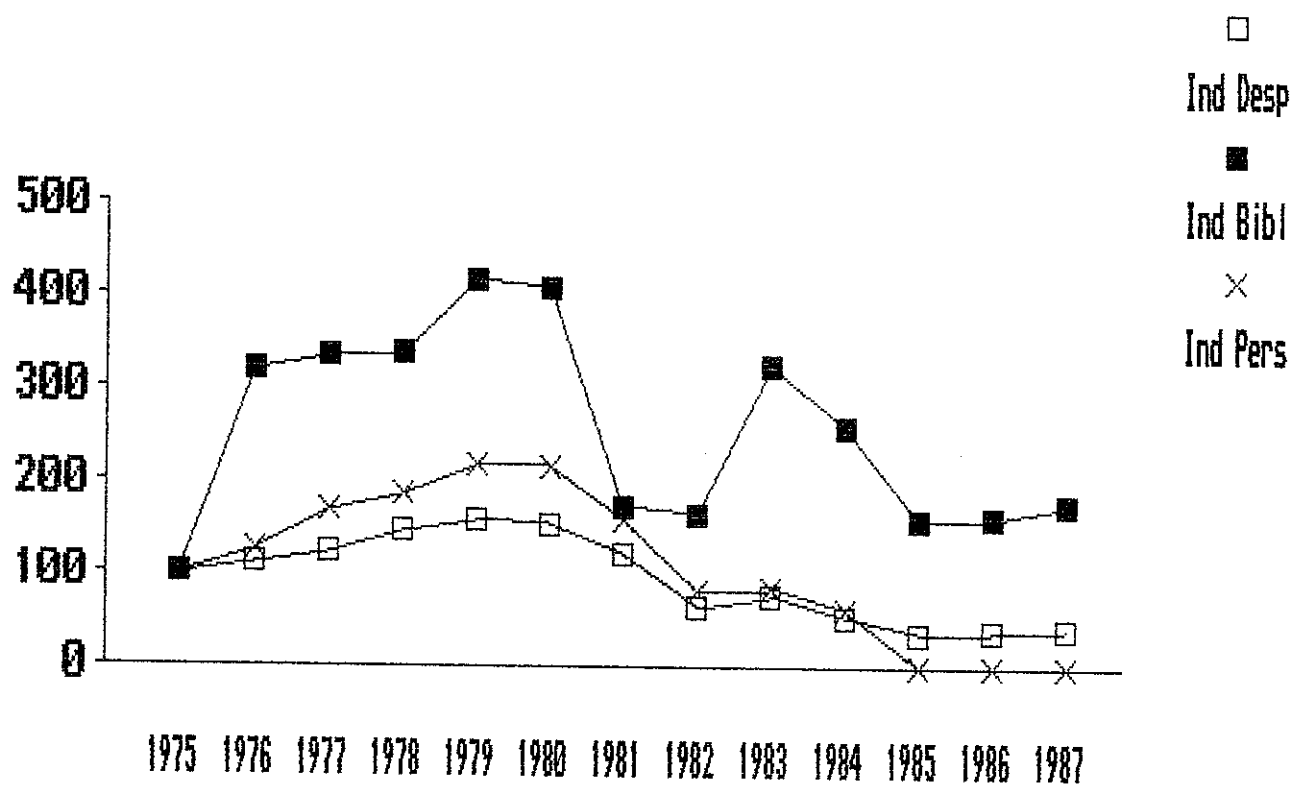
DE 1985 fins avui. Esgotats a finals de 1984 tots els recursos econòmics, a partir de 1985 ISOR ha pogut subsistir (però tan sols subsistir) mercès a ajuts rebuts de la Fundació Bofill a canvi de la realització de petits treballs: sobre la crisi de la sociologia; sobre qüestions d'epistemologia de les ciències socials; elaboració d'una pauta de recull de les dades estadístiques de la població universitària catalana; sobre la viabilitat de certs estudis en profunditat de la població universitària; sobre joventut i valors; i finalment, l'elaboració de la present memòria. Paral·lelament, però fora ja del marc de les activitats pròpies d'ISOR,

Salvador Cardús ha col.laborat en diverses activitats promogudes per la Fundació Bofill, tals com el projecte de Llibre Blanc de la Cultura, o l'actual projecte de Balanç dels deu darrers anys, mentre que Joan Estruch ha treballat en la traducció al català de diverses obres cabdals de la sociologia, en un esforç per aconseguir una certa normalització en aquest àmbit.

En el moment actual, doncs, la actuació en què es troba el Centre és força precària. Disposem d'una certa infraestructura, d'una biblioteca especialitzada important (encara l'any 1986 un professor de la Universitat de Queensland, Austràlia, sol·licità de la seva Universitat el permís per a poder treballar a la biblioteca d'ISOR durant l'any sabàtic de què gaudia), d'un fons documental i d'uns repertoris bibliogràfics amplíssims, i d'una xarxa de relacions amb les principals Universitats i instituts de recerca, sobretot a nivell europeu. Però alhora no estem fent investigació en l'àmbit específic de la sociologia de la religió: hi ha projectes inacabats, i n'hi ha d'altres que des de fa anys no han passat de l'estat de pur projecte, per manca de fons de finançament. Durant tot aquest darrer període la secretària i la documentalista han estat treballant sense cap mena de retribució econòmica; i ultra el pagament de les despeses de funcionament, l'única partida econòmica a la qual no hem renunciat mai ha estat la de l'adquisició de nous llibres per a la biblioteca, tot i que òbviament les compres han hagut de limitar-se a les obres més importants i indispensables.

Algunes xifres globals ajuden a veure quina és la situació actual, i com ha evolucionat al llarg d'aquests grans períodes que ací hem considerat.

Evolució dels índexs de despeses d'Isor (1975-1987)

Despeses globals, de personal, i de biblioteca

(1975 = 100)

Tenint en compte que l'índex 100 està calculat en pessetes/1974, els nivells assolits aquests darrers anys són realment ínfims. D'una despesa total superior als dos milions l'any 1975, amb uns màxims de tres milions els anys 1978, 1979 i 1980, hem passat a una xifra inferior al milió de pessetes els darrers tres anys. Pel que fa a les despeses de personal, suposaren un milió de pessetes l'any 1975, assoliren un màxim de dos milions els anys 1979 i 1980 (amb la contractació de personal col.laborador), es situaren per sota de la xifra inicial l'any 1982, i arribaren al zero absolut l'any 1985. Quant a la biblioteca, les xifres oscil·len a l'entorn de les 100.000 pessetes anuals des de l'any 1984: són les úniques que segueixen pel damunt de l'índex 100 de partença, tot i que acusen igualment la davallada general.

Abans de considerar amb un xic més de detall la situació actual i les eventuals perspectives de futur, a la que serà ara la part central d'aquesta memòria veurem esquemàticament les investigacions i activitats dutes a terme al llarg de tots aquests anys, així com les publicacions fetes.

3. RESUM ANUAL D'ACTIVITATS I PUBLICACIONS

1975

- Àmbits d'investigació: *els assistents socials a Catalunya
 *inici dels primers treballs en sociologia de la religió
- Activitats: *constitució de la biblioteca;
 creació de diversos fitxers bibliogràfics especialitzats
 *organització d'un seminari de sociologia de la religió, i treball

sobre l'edició del llibre religiós
a Catalunya entre 1960 i 1974
(3000 referències bibliogràfiques)
*participació a la Conférence
Internationale de Sociologie
des Religions

Publicacions: "La elección de carrera y sus motivaciones",
Papers, 4, 1975, pp. 183-220. (En connexió
amb l'estudi sobre els assistents socials,
enquesta a 1000 estudiants de COU de Barce-
lona; vegeu Diari de Barcelona, 28.3.75;
Mundo Diario, 3.4.75; Correo Catalán,
3.6.75; Vanguardia, 13, 16 i 17.8.75.)
"L'edició del llibre religiós a Catalunya.
Evolució i tendències: 1960-1974", Perspec-
tiva Social, 6, 1975, pp. 117-137 (referèn-
cia a l'AVUI, nº 1, 23.4.76).

1976

Àmbits d'investigació: *sociologia de la religió: qües-
tions teòriques i metodològiques
globals
*estat de la sociologia de la
religió a Espanya
*els estudis sobre el fet religiós
dels Països Catalans (participació
en l'àmbit 19 del Congrés de
Cultura Catalana)
*inici d'una investigació sobre
l'evolució dels ritus de naixement
i mort. Treball de camp a l'illa
de Menorca, que donarà lloc a
l'estudi sobre els suïcidis
*religió i sexualitat: elaboració
de la tesi de llicenciatura de
S. Cardús

- *estudi de documents episcopals de les vuit diòcesis catalanes: 1939-1976
- Activitats:
- *organització d'un col.loqui sobre "ciències de la religió", que té lloc el mes de febrer al Centre Francesc Eiximenis
 - *conferències i taules rodones sobre els assistents socials, amb motiu de l'aparició de l'estudi
 - *presentació de l'àmbit sobre "el fet religiós" del Congrés de Cultura Catalana (CIC, Barcelona)
 - *participació en un grup de treball animat pel Dr. Jordi Gol, de preparació del Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana de Perpinyà
 - *participació a les "I Jornadas de Estudio" d'un "Grupo de Sociólogos de la Religión" que amb caràcter estatal es vol crear a Madrid
 - *seminari de sociologia de la religió a Esade (abril-juny)

Publicacions: Llibre: Sociología de una profesión. Los asistentes sociales, Barcelona, Península, 282 p.

Articles: "L'edició del llibre religiós a Catalunya. Evolució i tendències: 1960-1974", Qüestions de Vida Cristiana, nº 82, pp. 102-108.

"La sociología de la religión en España. Visión histórico-crítica", Mundo Social, nº 245, pp. 43-45.

"Funció social de la medicina: sobre la definició de la salut", Actes del X Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, Acadèmia de Ciències Mèdiques, Vol.II, pp. 170-174.

"Sociology of Religion in Spain. A Critical Review", Social Compass, Vol. 23, nº 4, pp. 427-438.

Publicació de 7 articles a la pàgina de religió del diari AVUI. El darrer surt a finals d'any (28.12.76): problemes de censura del diari ens porten a deixar de col.laborar-hi l'any següent.

1977

Àmbits d'investigació: *l'estudi del fet religiós als Països Catalans (Congrés de Cultura Catalana)
 *estudi dels ritus de naixement i mort
 *inici de la investigació sobre els suïcidis

Activitats:

*viatge a Anglaterra i visita als centres de "Religious Studies" de la London School i de les Universitats de Londres, Oxford, Durham, Leeds, Lancaster i Nottingham. Som convidats a dirigir una sèrie de seminaris als professors del Departament de Lancaster (un dels dos o tres més importants d'Europa), sobre els treballs

de recerca d'ISOR, que consideren
'investigació-punta' en el camp
de la teoria sociològica de la
religió

*organització d'un col·loqui inter-
disciplinar, que celebra sessions
mensuals als locals d'ISOR, sobre
ciències de la religió: hi parti-
cipen, a més de sociòlegs, antro-
pòlegs, psicòlegs, historiadors,
filòsofs, geògrafs, teòlegs i
lingüistes

*participació en les activitats
de l'àmbit religiós del Congrés
de Cultura Catalana

*ponència a la trobada del "Grupo
de Sociólogos de la Religión",
de Madrid

Publicacions: Pròleg de l'edició castellana del llibre
de John Bowker (Lancaster), El sentido
de Dios, Barcelona, Península.

"Sociología de la religión en España",
Perspectiva Social, nº 9, pp. 7-21.

"Noves formes de religiositat" (resum de
la tesi de llicenciatura de S. Cardús),
a la mateixa revista, pp. 85-104.

"Una fe que hom no gosa transmetre",
Qüestions de Vida Cristiana, nº 89,
pp. 22-31.

"Les ciències socials i l'estudi del fet
religiós", Qüestions de Vida Cristiana,
nº 89, pp. 107-121 (aportació al Congrés
de Cultura Catalana).

1978

Àmbits d'investigació: *sociologia de la religió: seminari intern de lectura i anàlisi dels grans autors clàssics
 *investigació sobre els suïcidis

Activitats: *sessions del col.loqui interdisciplinar sobre l'estudi del fet religiós, durant tot el curs 1977-78, a ISOR
 *participació en un seminari internacional a Brunnen, Suïssa
 *participació, i comunicació, a les Jornades Catalanes del MIIC
 *diverses conferències sobre sociologia de la religió
 *ponència a la XI Semana de Estudios Teológicos, León
 *participació al Foro sobre el Hecho Religioso, Madrid

Publicacions: "Crítica del capítulo sobre la situación religiosa del Informe FOESSA", Sistema, nº 22, pp. 121-126. (Text que va tardar molt en ésser publicat, amb múltiples intents de censura, i finalment retallat; el títol original era "Foessabluff".)

"Crisi de l'ortodòxia i privatització de la fe", Qüestions de Vida Cristiana, nº 94, pp. 83-87.

Publicació de 6 articles a la pàgina de religió del diari AVUI,
 5 articles a la revista Al vent.

1979

Àmbits d'investigació: *ritus, mites i símbols

*els suïcidis

*dimensió ritual i ideològica
del temps a la societat actual
(projecte de tesi doctoral de
S. Cardús)

Activitats:

*participació a les sessions preparatòries del Congrés de l'AIEMPR de Brusel·les

*participació en activitats de l'Escola de Psicologia Religiosa de Barcelona

*conferència a l'INstitut Alemany de Barcelona, sobre la sociologia de la religió de Max Weber

*participació en el Simposi del Centre d'Estudis Pastorals de Barcelona

*participació, i comunicació, a les Jornades Catalanes del MIIC

*ponència al Foro del Hecho Religioso, Madrid

*seminari de sociologia de la religió a Barcelona, Terrasa i Menorca

*L'institut d'investigacions d'Oxford ens proposa de participar en un projecte d'estudis de tres anys de durada, conjuntament amb un institut de Xicago i un altre d'Estocolm. La col.laboració s'inicia, però la crisi econòmica d'ISOR ens obligarà a desenganxar-

nos del projecte l'any 1980.
 (Aquest projecte de cooperació,
 ensems amb la publicació de
 l'article que esmentarem tot
 seguit, suposen el punt més àlgid
 de la projecció internacional
 d'ISOR).

Publicacions: Article sobre "El baptisme com a ritu
 d'iniciació: transformacions actuals de
 la seva significació", publicat al nº 142
 de la revista Concilium, i traduït a l'ale-
 many, anglès, castellà, francès, holandès,
 italià, japonès, polonès i portuguès.
 El mateix text apareix al volum Structures
 of Initiation in Crisis, Nova York, The
 Seabury Press.

"La religión, hecho inútil" (Ponència del
 Foro del Hecho Religioso), El Ciervo, nº 345,
 pp. 8-11.

Articles "Sociologia" (amb S. Giner) i
 "Religió", al Diccionari de les Ciències
 de la Societat, Fundació Bofill- Ed. 62.

"La creencia religiosa desde un punto de
 vista sociológico", Collegite, Vol. 25,
 nº 97-98, pp. 12-25.

"Pel broc gros", Quaderns de Pastoral,
 nº 58, pp. 37-39.

"No man is an island...", Qüestions de
 Vida Cristiana, nº 99, pp. 76-80.

8 articles a la revista Al Vent.

1980

Àmbits d'investigació: *conclusió de l'estudi sobre els suïcidis

*tesi doctoral de S. Cardús

Activitats:

*ponència a les I Jornades de Filosofia, Barcelona

*ponència sobre "La sociologia de la religió" al seminari del Departament de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona

*ponència al curs de la càtedra Herrera Oria de la Universitat Pontifícia de Salamanca

*conferència d'inauguració de curs de l'EScola de Teologia de Menorca

*ponència a la setmana de reflexió monàstica del Centenari de Sant Benet, Barcelona

Publicacions: Capítol sobre "La religión" a l'obra col.lectiva Nuestra sociedad. Introducción a la sociología, Barcelona, Vicens.

(Altrament l'any 1980, que és l'any de la crisi definitiva de la Fundació Torras, i de tancament dels locals de Sarrià, es dedica fonamentalment a la redacció del llibre sobre els suïcidis, aparegut el 1981.)

1981

Àmbits d'investigació: *projecte d'investigació sobre l'evolució del catolicisme europeu entre 1960 i 1980.

Elaboració del projecte, recull de documentació, anàlisi de textos, i intensificació de les relacions internacionals a tota Europa.

*realització d'una petita enquesta al clergat de la diòcesi de Menorca, per encàrrec del bisbat

*conclusió de la tesi doctoral de S. Cardús

Activitats:

*inauguració dels nous locals d'ISOR, a Sant Cugat

*presentació del llibre Plegar de viure a Maó, el dia del llibre, a càrrec del Professor Aranguren. Durant unes setmanes, repetides entrevistes a la premsa, ràdio i televisió (en particular, un programa de "Vostè pregunta", de Joaquim M. Puyal).

*seminari sobre els suïcidis a l'Institut de Psicoanàlisi de Barcelona

*participació en el Seminari de Cultura Religiosa, a la Universitat de Barcelona

*curs de sociologia de la religió a l'Escola d'Estiu de la Facultat de Teologia de Sant Cugat

*defensa de la tesi doctoral de S. Cardús, davant un tribunal presidit per Aranguren, i integrat per Bricall, Marzal, Valdés i Estruch

Publicacions: Llibre Plegar de viure. Un estudi sobre els suïcidis, Barcelona, Ed. 62, 224 p.

"La religión como fenómeno social", al Vol. II de l'obra dirigida per Enric Lluch, Geografía de la sociedad humana, Barcelona, Planeta, pp. 71-109.

"Enquesta al clergat de la diòcesi de Menorca", Butlletí Oficial del Bisbat, nº 5 extraordinari, pp. 167-208.

Article "Estadístiques noves en odres vells" (AVUI 18.12.81; en castellà, El País, 23.12.81), que contribueix decisivament al 'boicot' de moltes diòcesis al projecte foll de fer altra vegada una enquesta de molts milions de pessetes per estudiar la pràctica dominical dels espanyols.

"El mite de la secularització", Enrahonar, Quaderns de Filosofia, nº 2, pp. 39-45.

1982

Àmbits d'investigació: *Evolució del catolicisme europeu

Activitats:

- *seminaris i taules rodones sobre els suïcidis
- *ponència a les Jornades de Justícia i Pau, sobre la revolució tecnològica
- *participació a diversos seminaris i taules rodones a l'entorn del vintè aniversari del Concili
- *coordinació del nº 17 de la revista Papers, sobre Tradició i modernitat
- *treball, durant l'estiu, a l'Institut Max Weber, de l'Acadèmia de Ciències de Baviera, a Munic, preparant la traducció i edició catalanes de L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme

Publicacions: Llibres: Los suicidios, Barcelona, Herder.
Ciencia y creencia, Salamanca, Universidad Pontificia (C tedra Herrera Oria).

Articles: Publicació de 4 articles a l'AVUI,
 i d'un llarg article a El País (31.10.82)
 sobre la visita del Papa a Espanya.

"Rellevància o irrellevància de la religió
 a la nostra societat?", Qüestions de
Vida Cristiana, n  114, pp. 7-16.

"Calendari i modernitat", Papers, n  17,
 pp. 35-54.

Traducció de l'article de Berger,
 "Per a una crítica de la moderitat",
 ibid., pp. 23-34.

1983

 mbits d'investigació: *Evolució del catolicisme europeu
 *Les enquestes a la joventut

Activitats: *seminari i taules rodones sobre
 els suïcidis (Hospital del Mar,
 Acadèmia de Ciències Mèdiques)
 *curs de sociologia de la religió
 al Monestir de Sant Benet, Mont-
 serrat

Publicacions: "Revolució tecnològica i implicacions
  tiques", Perspectiva Social, n  17,
 pp. 13-31.

1984

 mbits d'investigació: *conclusió de l'estudi sobre la
 joventut
 *evolució del catolicisme europeu
 *crisi de la sociologia, i
 qüestions epistemològiques

Activitats:

- *ponència al cicle de l'Associació Catalana de Sociologia, sobre "Visió de Catalunya"
- *seminaris i conferències sobre els estudis de la joventut a Catalunya
- *curs de sociologia de la religió a l'Abadia de Poblet
- *participació al Simposi de l'AIEMPR sobre "Joventut i conflicte"
- *ponència al Foro del Hecho Religioso, Madrid

Publicacions: Llibres: Traducció, edició i pròleg de Max Weber, L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme, Barcelona, Ed. 62, Col. Clàssics del Pensament Modern.

Les enquestes a la joventut de Catalunya, Direcció General de Joventut, Generalitat de Catalunya.

Articles: "Cara i creu de la indiferència", Qüestions de Vida Cristiana, nº 124, pp. 7-19.

1985

Àmbits d'investigació: *epistemologia de les ciències socials

*evolució del catolicisme europeu

Activitats:

- *ponència sobre els suïcidis al Simposi de la Conselleria de Sanitat del Govern Basc, Zamudio, Bilbao; idem a les Jornades d'Antropologia patrocinades pel Consell Insular de Menorca

*cursos de sociologia de la religió
al Monestir de Sant Benet, Mont-
serrat, i de Sant Pere, Barcelona
*ponència a les Jornades catalanes
d'educació en el temps lliure
*tres ponències al "Debat obert:
Joventut 85", Generalitat de
Catalunya

Publicacions: Llibre: Saber el temps. El calendari i
la seva significació en la societat moderna
(tesi doctoral de S. Cardús), Barcelona,
Alta Fulla.

Articles: "Consideracions sobre la crisi
actual de la sociologia", Butlletí de
la Fundació Jaume Bofill, pp. 17-72.

"En torno al fanatismo", Memoria Académica
del Instituto Fe y Secularidad, pp. 118-128.

"Análisis sociológico de la irreligión",
Iglesia Viva, nº 118, pp. 319-326.

"Usos i abusos de les enquestes en els
estudis sobre la joventut", Papers, nº 25,
pp. 77-83.

"Músiques i joves", Perspectiva Escolar,
nº 13, pp. 30-33.

1986

Àmbits d'investigació: *universitat i estadístiques

*universitaris i valors

[*Projecte de Llibre Blanc de la
Cultura]

(Per primera vegada la sociologia
de la religió és absent d'aquest
apartat.)

Activitats: *participació en diversos actes del II Congrés de la Llengua Catalana: tres conferències
 *seminari sobre joventut universitària, Direcció General de Joventut
 *ponència al Simposi sobre els estudis universitaris i tècnico-professionals, Terrassa
 *ponència a les Jornades sobre el projecte Terrassa 2001

Publicacions: Les polítiques culturals de les administracions públiques a Catalunya. Projecte d'investigació i bibliografia, 2 vol., Barcelona, Fundació Jaume Bofill (S. Cardús).
 Traducció, edició i pròleg de Peter Berger, Invitació a la sociologia, Barcelona, Herder.
 "Teoria i provocació. Reflexions per a una epistemologia paradoxal", Papers, nº 26, pp. 69-104.
 "La festa: nostàlgia i ideologia en les 'recuperacions' actuals", Revista de Catalunya, nº 1, pp. 13-23.
 "Un territori sense paisatges", Espais, nº 2, pp. 34-35.

1987

Àmbits d'investigació: *joventut i valors

Activitats: *curs de sociologia de la religió a l'Abadia de Poblet
 *participació al Simposi Internacional sobre "Cultura, Informàtica i Sistema Escolar", Fundació Aula, Barcelona

*participació a la Conferència
Internacional de la Federació
Europea de Psicoanàlisi, Barce-
lona

Publicacions: Edició i pròleg d'Emile Durkheim, Les formes elementals de la vida religiosa, Col. Clàssics del pensament modern, Ed. 62.

Edició i pròleg de Karl Mannheim, Ideologia i utopia, a la mateixa col.lecció.

Traducció de C. Wright Mills, La imaginació sociològica, Barcelona, Herder.

Traducció de Peter Berger i Thomas Luckmann, La construcció social de la realitat, Barcelona, Herder (en premsa).

"Evolució de les formes religioses", al volum Visió de Catalunya, Barcelona, Diputació, pp. 429-440.

"Sobre el Llibre Blanc de Cultura a Catalunya. Crònica d'un segrest", Cultura, nº 6, pp. 7-8.

"Bases socials d'un projecte nacional", a El nacionalisme català a la fi del segle XX, Vic, Eumo.

3 articles (textos de ponències) al volum Joventut 85, debat obert, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

4. SITUACIÓ ACTUAL, I PERSPECTIVES DE FUTUR

Si els apartats anteriors, en llur intent de donar compte d'una manera objectiva del què han estat aquests tretze anys d'història d'un petit centre d'investigació com l'ISOR, poden resultar d'una certa utilitat per a qui s'hi acostia des de fora estant, i constitueixen lògicament la part central d'aquesta memòria, val a dir que per a nosaltres - des de la nostra situació i des de la nostra perspectiva - no en són pas la part més important. I no ho són, per tot un seguit de raons : en primer lloc, perquè precisament aquesta voluntat o necessitat de donar compte de la feina feta d'una manera objectiva, basant-nos en uns certs resultats tangibles, desposseeix automàticament tota la recerca de les seves dimensions més riques i més profundes. Tot allò que al llarg d'aquests anys ha estat per a nosaltres més important i més significatiu no queda gens reflectit ni en la crònica de les vicissituds passades, ni en l'inventari de les activitats i de les publicacions. Així doncs, i ni que les pàgines anteriors siguin de fet un retrat de la nostra feina, paradoxalment no ens hi sentim retratats, o no aconseguim d'identificar-nos amb aquest retrat. Perquè tot allò que ha comptat i que compta pel damunt de tot no hi surt: la força, la intensitat d'una feina feta amb convicció, àdhuc amb passió (en el sentit més noble i literal del mot); l'aprenentatge i la pràctica d'un ofici concebut de la manera més artesanal i menys mercenària possible; la lectura, l'estudi, el debat intel·lectual; la busca permanent de pistes fecundes, i la sensació d'haver-ne trobat alguna de tant en tant; i la consciència d'estar fent amb tot plegat una aportació, modesta sens dubte, però honesta i no pas menyspreable, en un terreny i des d'un país on aquest tipus d'aportacions no es pot pas dir que proliferin. Són aquests, més que no pas els altres, tangibles, objectivables i inventariables, els elements que sempre hem considerat més centrals i bàsics.

En efecte, subjacent a tota la feina feta durant aquests anys en el marc d'ISOR, i inspirant-ne les opcions i el tarannà, hi ha una certa concepció del què és la sociologia i del què és la tasca del sociòleg. Es tracta d'una concepció en la qual no ens caldrà pas insistir ací, per tal com intentàrem sintetitzar-la ja en el text "Consideracions sobre la crisi actual de la sociologia", publicat al Butlletí de la Fundació Bofill l'any 1985. Però sí que val la pena subratllar un lligam concret entre aquell text i aquest: i és que de l'adopció de la postura que allí defensàvem, i del seu manteniment coherent enmig de circumstàncies diverses, se'n deriva precisament una situació de precarietat institucional com la que en aquestes pàgines ha quedat palesa. En certa manera, l'evolució no pas progressiva i ascendent de l'ISOR, ans més aviat al contrari, és una conseqüència del fet d'haver assumit realment, i no només a nivell del discurs, la postura que allí defensàvem. "La renúncia a la voluntat de poder va intrínsecament lligada - tant si es vol com si no es vol - a allò que en una ocasió anomenàvem la fatídica 'triple P' de la sociologia: el poder, el prestigi, i les pressetes. Hom no pot renunciar tranquil·lament al primer sense saber que inevitablement hom està renunciant al mateix temps als altres dos." I en una nota a peu de pàgina precisàvem, tot fent esment de l'ISOR i de la seva situació, que això no era de cap manera una frase feta, sinó que pertenyia ben bé al terreny de les "pàgines viscudes". En aquest sentit, doncs, la primera pregunta fonamental que cal formular-se pel que fa a la situació actual i a les perspectives de futur és la pregunta per la viabilitat o inviabilitat d'una recerca no mercenària en sociologia de la religió, aquí i avui.

El segon factor bàsic, però difícilment quantificable i objectivable, fóra - segons dèiem més amunt - el de la lectura, l'estudi, i el debat intel·lectual. En una concepció artesanal de l'ofici del sociòleg, i del científic social

en general, el producte final del treball - llibre, article, o el que sigui - és indissociable de tot el conjunt del procés que l'ha fet possible. Anacronisme de l'amor a la feina ben feta? Potser sí: però si hi ha anacronisme, és anacronisme en relació amb la lògica avui imperant de la rendibilitat, de l'optimització de la correlació input-output, etc: la lògica, en definitiva, del mode de producció capitalista. Creiem que no fóra cap disbarat mirar d'aplicar avui a les condicions objectives del treball intel·lectual el raonament de Marx relatiu a l'alienació del treball en el marc de la societat capitalista. En certa manera, i de forma creixent, tant l'Administració com les Fundacions s'aproprien dels resultats del treball d'investigació (inclosa la investigació universitària), i n'expropien el treballador, el qual ha de vendre el capital de la seva "força de treball" intel·lectual a canvi d'una remuneració, i de la possibilitat mateixa de seguir investigant; mentre que Administració i Fundacions confereixen a aquest treball un valor que, en el cas de les ciències socials com a mínim, és menys un "valor d'ús" que un "valor simbòlic", de prestigi, d'imatge. (L'exemple de les Caixes i de llur "obra cultural" és en aquest sentit paradigmàtic, però el destí de tants informes i estudis fets per als òrgans governamentals no és sovint menys trist.) Enfront d'aquesta tendència, idò, nosaltres hem valorat sempre l'autonomia de la recerca, i la feina ben feta - i, per això mateix útil, útil en ella mateixa, que no vol dir necessàriament rendible a curt termini, ni utilitària. Tant o més importants que els resultats tangibles ens ha semblat sempre la manera d'arribar-hi, a través d'una feina - inevitablement lenta - de moltes hores d'estudi i de debat: de debat entre nosaltres, de debat amb aquells que compartien unes mateixes preocupacions, i indirectament fins i tot de debat amb els autors que treballàvem, amb els quals apreníem i amb els quals, de tant en tant també, havíem de barallar-nos. Però qui s'atreveix a dir, en una memòria d'activitats, que allò

que sobretot hem fet durant tots aquests anys ha estat llegir, estudiar, aprendre i discutir?

Malgrat el pes de tots aquests condicionaments pensem, però, que podem parlar d'una aportació, modesta però significativa, a la sociologia de la religió. Modesta, tenint en compte sobretot que cal situar-la en un context internacional, més que no pas local, on hi ha centres d'investigació amb una gran tradició i amb uns mitjans que ací gairebé no ens atreviríem ni a somiar. Però significativa tanmateix, reconeguda i respectada; i especialment significativa si hom té en compte que ha estat feta des d'un país on la sociologia de la religió és a les beceroles, on no hi ha gairebé tradició, i on una relativa solitud ha estat la nostra perpètua acompanyant. El pudor ens fa ésser breus en aquest punt, però, i afegirem tan sols uns mots de José Luis L. Aranguren, en el darrer paràgraf ^(del pròleg) de l'obra de Salvador Cardús, Saber el temps (p. 6): "M'és molt plaent d'acabar aquestes ratlles tot invitant a la celebració de la 'festa' que ha de ser i que és l'aparició d'aquest llibre, inseparable, com de la seva font, d'una escola de sociologia del coneixement, de sociologia de la vida quotidiana, de sociologia de la religió en sentit estricte i en sentit ampli i, en fi, d'una sociologia teòrica, però que no consisteix en mera especulació, encapçalada per l'autor i pel seu mestre, col·lega i amic Joan Estruch. Festa que, per ara, potser haurà de ser més privada que no pas pública, perquè em temo que aquests dos sociòlegs, de qui d'altra banda no és pas la primera vegada que parlo, són, fora de Catalunya, i fins i tot a Catalunya mateix, menys coneguts del que es mereixen. Esperem que ben aviat la celebració sigui plena i completa."

La "celebració plena i completa" desitjada per Aranguren a finals de 1984 no s'albira malauradament per enlloc, i ja s'ha dit que d'aleshores ençà el què s'ha produït és

més aviat un allunyament progressiu de la nostra recerca en sociologia de la religió, i una subsistència gairebé vegetativa d'ISOR. Però per tal d'avaluar quines són les eventuals perspectives de futur, mirem de precisar encara quina és la situació concreta en el moment present. Ho farem a partir de la consideració de tres elements: el material documental de què disposem, les relacions amb d'altres investigadors o centres d'investigació, i les recerques actualment a mig fer o bé en estat de projecte. I aquests tres elements, vistos finalment com a girant a l'entorn d'un eix central: l'actual situació i la problemàtica de la sociologia de la religió, tant a nivell nacional com internacional.

4.1 Biblioteca i documentació: el capital material

En diverses ocasions hem fet referència ja a la biblioteca com a riquesa fonamental de què disposem.

La biblioteca compta avui per avui amb uns 3.000 volums. En règim de perfecta "comunitat de béns" s'hi barregen els llibres que hem anat adquirint des de 1974, amb d'altres que nosaltres mateixos hi hem anat aportant de les nostres respectives biblioteques personals. Tenint en compte la seva orientació o especialització, es pot dir que és una bona biblioteca, en la qual hi ha gairebé totes les obres fonamentals. A Catalunya, certament no n'hi ha cap altra de les mateixes característiques; a Espanya, fóra tan sols comparable a la de l'Instituto Fe y Secularidad, de Madrid, tot i que aquesta darrera està més especialitzada en obres de teologia i filosofia, mentre que la nostra és segurament més rica pel que fa a les ciències socials. Sens dubte que a Alemanya, Anglaterra o França en trobaríem de millors; però és nogensmenys cert que especialistes estrangers que han vingut a treballar-hi afirmaven trobar-hi tot allò que necessitaven.

Els volums de la biblioteca són bàsicament en anglès, francès i espanyol. Allò que existeix en català hi és igualment, i hi ha a més unes quantes obres en alemany i italià. Lògicament, l'àmbit més ben cobert és el de la sociologia de la religió. Però amb tres o quatre ramificacions, totes elles prou importants i abundoses: a) antropologia, psicologia, història i filosofia de la religió; b) altres obres de caràcter religiós; c) teoria sociològica, amb especial èmfasi en els grans autors clàssics; i d) sociologia del coneixement, epistemologia i metodologia. Tots quatre apartats són complements i prolongacions del tronc central, que és el de la sociologia de la religió. Tenim l'obra completa d'autors com Weber, Durkheim, Freud, etc., i pràcticament completa d'autors més moderns: Aranguren, Berger, Bourdieu, Eliade, Ellul, Foucault, Fromm, Jung, Morin, Ricoeur, Schutz, etc.

Ultra aquests 3.000 volums aproximats, hi ha igualment un fons de revistes i articles. Durant alguns anys ens subscrivirem a unes quantes revistes de les més importants. Després vàrem haver de decantar-nos (per raons d'espai, i sobretot de diners) per eliminar gairebé del tot aquest tipus de material, i constituir un arxiu d'articles fotocopiats, seleccionats de les principals revistes internacionals.

El tercer nivell d'aquest fons documental el constitueixen els fitxers bibliogràfics. Tenim en aquests moments unes 15.000 fitxes amb la referència bibliogràfica de llibres i articles, tant de sociologia de la religió com dels quatre altres grans àmbits que abans esmentàvem. Totes aquestes referències, ordenades alfabèticament, estan d'altra banda tornades a entrar en una classificació temàtica. A això cal afegir-hi alguns fitxers més especialitzats, resultat d'algun dels treballs duts a terme durant aquests anys. Així, unes 3.000 referències engloben la totalitat dels

llibres de temàtica religiosa editats a Catalunya entre 1960 i 1974. Unes 800 abasten la totalitat dels estudis de sociologia religiosa (pastoral, etc.) realitzats a Espanya fins l'any 1976. D'altres fitxers monogràfics es refereixen a l'estudi dels suïcidis, a enquestes sobre la joventut, i, sobretot, a l'evolució del catolicisme europeu des de l'any 1960. A més d'unes bibliografies molt extenses i força completes sobre els autors clàssics de la sociologia (no sols de llur obra, sinó dels estudis que els han estat dedicats), caldria destacar finalment, com a eina de treball privilegiada, diversos milers de fitxes - ordenades temàticament - de les lectures fetes al llarg de tots aquests anys.

Certament que aquest és el nostre tresor més preuat: un instrument de treball progressivament elaborat en el decurs de molts anys, que suposa un material de base fonamental per a emprendre qualsevol mena de recerca en sociologia de la religió. Creiem de debò que, a aquest nivell, ISOR és un centre únic a Catalunya, equiparable a la majoria dels centres europeus més importants, i superat tan sols pels instituts universitaris més famosos (Lancaster, Utrecht, Lovaina, i alguns altres).

4.2 Relacions internacionals: el capital humà

L'altra gran font de riquesa pacientment acumulada al llarg de tots aquests anys la constitueix una amplíssima xarxa de relacions amb investigadors i centres de recerca d'arreu del món.

Sense pretensions d'exhaustivitat, i mirant de defugir en la mesura del possible un desagradable exercici d'exhibicionisme (una mica inevitable, tanmateix), esmentarem els següents:

Europa

Alemanya: Institut Max Weber, de l'Acadèmia de Ciències de Baviera, amb seu a Munic. Hem visitat l'Institut i hi hem treballat esporàdicament dos estius; el seu director ha publicat recentment una crònica a la Revista de Catalunya. Professor Luckmann, de la Universitat de Constança; un dels autors que més hem treballat; vàrem coincidir amb ell a un seminari internacional a Àustria; correspondència de tant en tant; hem traduït un dels seus llibres; properament es publicarà un article seu a la Revista de Catalunya. Professor Sotelo, de la Universitat de Berlín.

Anglaterra: Relació amb el Departament de Religious Studies de la Universitat de Lancaster, un dels més importants del món en aquesta àrea. Amb el Simposi permanent anomenat 'Implicit Religion', que organitza E. Bayley (Bristol). Amb l'associació britànica de sociòlegs de la religió, que presideix J. Beckford (Durham). I amb el 'Religious Experience Research Unit', d'Oxford. A nivell individual, i a més dels dirigents d'aquests diversos centres o grups, amb els Professors Wilson, d'Oxford, un dels grans especialistes mundials en el tema de les sectes, Towler, de Leeds, que treballa en una línia molt propera a la nostra; Martin i Parrinder, de Londres, etc.

Bèlgica: Fonamentalment amb els Prof. Houtart i Remy, de Lovaina. El Centre de Recherches Socio-Religieuses de la mateixa Universitat. La revista internacional Social Compass, òrgan de la Fédération Internationale des Instituts de Recherches Sociales et Socio-Religieuses (FERES), en la qual hem publicat diversos articles, i a la qual col·laborem anualment amb la redacció de la bibliografia espanyola de sociologia de la religió.

França: Association Internationale des Sociologues de Langue Française (AISLF); Groupe de Sociologie des Religions (París); i Centre Thomas More de Sciences Humaines et Sciences des Religions (La Tourette), a nivell col·lectiu. I amb nombrosos sociòlegs a nivell individual.

Itàlia: Relacions individuals, i no pas institucionals, en aquest cas: Professors Ferrarotti, Cipriani, Maciotti i Nesti principalment.

Suïssa: En aquests moments és la seu de la Conférence Internationale de Sociologie des Religions, el secretari de la qual és R. Campiche. Relacions amb el Prof. Lalive d'Épinay (Ginebra), que properament publicarà un article a la Revista de Catalunya.

Amèrica

Algunes relacions individuals amb investigadors del Brasil i Venezuela.

Canadà: Groupe de recherches en sciences humaines de la religion, del Quebec (Prof. R. Lemieux); Universitat de Montreal (Prof. Prades); Universitat de Calgary (Dr. Merlin Brinkerhoff, el primer històricament que, havent conegut l'existència d'ISOR a través del Departament anglès de Lancaster, sol·licità de passar-hi el seu any sabàtic l'any 1983, projecte que al final no arribà a materialitzar-se).

Estats Units: Society for the Scientific Study of Religion a nivell institucional (en diverses ocasions hem estat convidats a participar en els seus Congressos anuals, cosa que per raons econòmiques mai no hem pogut fer); i, entre d'altres, molt especialment el Prof. Berger a nivell individual: un dels nostres autors predilectes, que hem

seguit molt, que hem traduït al català, a la crítica del qual hem sotmès diversos dels nostres projectes de recerca, i amb qui estem permanentment en relació.

Recordem finalment el cas del Prof. Hutch, de la Universitat de Queensland (Austràlia), el qual passà efectivament a ISOR una part del seu any sabàtic fa poc de temps.

Pel que fa a Espanya, podem dir que estem poc o molt en relació amb tots els qui mínimament es dediquen a la sociologia de la religió. Hem col.laborat sobretot amb l'Instituto Fe y Secularidad, de Madrid, participant en diversos dels seus seminaris. Formem part del Comité organitzador del Foro sobre el Hecho Religioso (tot i que darre-rament les temàtiques s'estan allunyant una mica del nostre àmbit). Havíem estat en relació amb el DIS mentre aquest es dedicà a la sociologia de la religió, i amb el Grupo de Sociólogos de la Religión. Relacions també (en ocasions, un xic tenses) amb l'anomenada Oficina de Estadística y Sociología de la Conferència Episcopal Espanyola. Hem assessorat diverses tesis doctorals de la nostra temàtica (Madrid, Canàries, Santiago, Comillas). I en prou ocasions hem esmentat ja el paper que en diversos moments de la nostra trajectòria ha jugat el Professor Aranguren.

Quant a casa nostra, òbviament les relacions són més estretes amb tots aquells que, des de la sociologia o des d'altres ciències socials, es dediquen a l'estudi del fenomen religiós. Ja abans havíem esmentat l'organització d'una sèrie de col.loquis a ISOR, que aplegaven molts d'aquests especialistes. En el cas català, d'altra banda, les relacions abasten també les esferes més estrictament eclesiàstiques, tant a nivell de les diverses diòcesis com de la Facultat de Teologia, el Centre Cristià dels Universitaris, el Centre

d'Estudis Pastorals, l'Icesb, la Fundació Vidal i Barraquer i l'Escola de Psicologia Religiosa, el Centre Francesc Eiximenis, etc. etc.

4.3 Investigacions en projecte

A més de les investigacions fetes i acabades - i en general, publicades - n'hi ha d'altres que enmig del bati-bull d'aquests darrers anys se'ns han quedat a mig fer, i d'altres que no han ultrapassat l'estadi del projecte. Alerta; sota l'etiqueta de projecte és ben sabut que hom pot colar-hi gairebé qualsevol cosa. Precisem, doncs, que en dir 'projecte' no ens estem referint a allò que "se'n podria fer un estudi, i ben mirat potser sí que estaria bé, tot i que fins ara no se m'havia acudit". No; 'projecte' vol dir estrictament, en aquest cas, temes que han estat discutits, sobre els quals hem acumulat ja un cert material: temes en els quals la llarga i indispensable fase exploratòria inicial està feta.

La primera recerca inacabada i a mig fer és la que havíem iniciat ja fa anys sobre l'evolució del significat dels ritus de naixement i mort. Havia estat concebuda com una primera monografia que, seguida de moltes altres, havia d'endinsar-nos progressivament en la temàtica del 'des-encantament' i el 're-encantament': és a dir, en definitiva, la temàtica nostra fonamental, la religió avui, aquí, entre nosaltres. La recerca quedà en un primer moment ajornada en aparèixer la qüestió dels suïcidis. Al llibre Plegar de viure vàrem explicar ja el procés: fent treball de camp i d'arxiu a Menorca, cercant material per a l'estudi sobre els ritus, comencem a trobar documentació sobre casos de suïcidis. Inicialment pensem que hi dedicarem un apartat en parlar de la mort. A mesura que la documentació va augmentant, el

projecte d'apartat es transforma en un projecte d'apèndix. I finalment l'apèndix esdevé tan voluminós que s'independitza, i portem a terme la recerca específica sobre els suïcidis, la finalització de la qual coincideix en el temps amb el final del que abans anomenàvem ²'segon període': trasllat de locals, necessitat de buscar noves fonts de finançament i, en definitiva, nou ajornament de l'estudi sobre els ritus. El cert és que ara fa ja tant de temps que està enterrat, que probablement no tindria massa sentit tornar-hi: caldria tornar a començar de bell nou. En qualsevol cas, sobre aquesta qüestió tenim documentació aplegada, material de camp, entrevistes enregistrades i transcrites, i prop d'un centenar de pàgines redactades. Se n'ha tret un cert profit en forma d'una sèrie de conferències i seminaris, un curs de doctorat a l'Autònoma, etc. Però l'únic fragment que se n'ha arribat a publicar fou l'article, traduït a vuit idiomes, de la revista internacional Concilium.

Aquest mateix estudi sobre els ritus va tenir encara una segona prolongació, a més de la dels suïcidis. En efecte, un dels arxius menorquins més rics, i menys explorats, que ens fou d'enorme utilitat en la recerca sobre els suïcidis, ens proporcionà una documentació molt rica sobre un personatge interessantíssim que visqué en un moment crucial de la història de l'illa de Menorca. Es tracta de Joan Pons, que fou rector de la parròquia d'Alaior durant prop de quaranta anys, a les acaballes del segle XVIII i durant la primera meitat del XIX. És l'època de la darrera dominació anglesa de l'illa, i de la sobirania espanyola després; de l'erecció de Menorca com a diòcesi; dels conflictes entre el bisbe i els governadors anglesos; del govern d'un bisbe castellà que és qui emprèn l'espanyolització de l'Església menorquina; de la revolta camperola de 1812; de conflictes permanents entre la parròquia i el convent de frares franciscans, conflictes de poder que cristal·litzen sobretot a

l'entorn dels enterraments i testaments, i que es resoldran finalment amb la desamortització de 1835 i la dissolució del convent d'una banda, i amb la construcció de cementiris fora de les esglésies de l'altra. I en tots aquests esdeveniments, el rector Joan Pons hi juga un paper de primer ordre: sobre tots ells hem trobat a l'arxiu en qüestió documentació de primera mà, correspondència, informes, plets, etc. etc. El conjunt constitueix un material molt ric, particularment interessant, i abundós. Tot aquest material està recollit, transcrit (o fotocopiat), i poc o molt ordenat i classificat. Hi manquen uns mesos de feina (un any, potser), per tal de posar-ho tot en solfa i fer-ne un llibre, que no sigui una obra d'erudició sinó un retrat d'un personatge clau en un moment decisiu de la història menorquina. Fins ara mai no hem disposat d'aquests mesos per fer la feina, però tampoc no hem renunciat a poder enllestir i publicar algun dia l'estudi sobre Joan Pons.

No com a recerca a mig fer, sinó com a projecte, tenim també des de fa uns quants anys el d'un estudi sobre els monestirs i la vida monàstica. De fet, en els diversos cursets que en els darrers anys hem fet a diversos monestirs catalans, ens hi hem anat apropant de mica en mica. Una manera de presentar-lo fóra amb un títol de l'estil de "Significació de la vida monàstica avui". Però des d'una perspectiva més estrictament sociològica i teòrica, la nostra intenció fóra la de partir del marc teòric d'una sociologia del coneixement, per analitzar el monestir com una mena de microcosmos, alhora reflex de la societat global i en alguns punts en contradicció amb ella: com s'hi estructuren les relacions socials, com s'hi organitza el teixit de la vida quotidiana, com s'hi constitueixen i preserven uns universos simbòlics, de quina manera s'hi produeixen uns processos de socialització específics, etc. En certa manera, fóra com un exercici d'aplicació de la teoria desenvolupada per Berger i Luckmann a llur La

construcció social de la realitat. Les aproximacions que fins ara hi hem fet (a Poblet, a Sant Benet, a Sant Pere) han resultat suggerents i prometedores. No hi hauria dificultat d'accés als diversos monestirs (femenins i masculins) catalans, i la investigació fóra sens dubte bonica, innovadora i interessant. Però vol uns quants anys de feina, i un "mece-nes" disposat a engrescar-se davant un projecte tan 'bellament inútil'.

I finalment, és evident que tot això s'emmarca dins el projecte més global al qual feia referència aquell document 'fundacional' d'ISOR que esmentàvem en començar aquestes pàgines. 'Secularització', 'dessacralització', 'noves formes religioses': l'interrogant que hi ha subjacent a l'ús d'aquests termes és sempre el mateix, i és un interrogant fonamental que avui per avui no té encara una resposta suficientment clara : què ha passat amb el fet religiós en aquests darrers anys, i quina és la situació religiosa del país a les acaballes del segle XX? En definitiva, aquest és efectivament l'interrogant fonamental, a l'entorn del qual giren absolutament tots els altres. Aquesta és avui la tasca de la sociologia de la religió. Succeeix, però, que la problemàtica és tan grossa, i tan inabastable en tota la seva globalitat, que per força cal anar-s'hi acostant a partir de multitud de monografies diverses, més limitades. La resposta a l'interrogant fóra com una mena de síntesi final, possible tan sols a partir de la complementarietat de moltes d'aquestes monografies, i de l'aportació de punts de vista diferents d'autors diferents i des d'enfocaments i disciplines diferents. Perquè "el conjunt constitueix", com dèiem ja l'any 1974, "un pla global d'investigació de durada pràcticament il·limitada".

4.4 La sociologia de la religió, avui

Succeeix, a més, que no n'hi ha prou amb reconèixer - com afirmàvem fa uns moments - que "avui per avui aquest interrogant fonamental no té encara una resposta suficientment clara": cal afegir-hi a sobre que al nostre país hi ha cada vegada menys gent que es dediqui a buscar respostes a aquest interrogant.

La sociologia de la religió - ho hem explicat i escrit en múltiples ocasions - va viure durant anys en una situació contradictòria. I paga avui les conseqüències d'aquesta contradicció. En els orígens de la sociologia, l'estudi del fenomen religiós constitueix un capítol importantíssim, per no dir el més important de tots. Els dos primers grans clàssics estrictament sociològics, Weber a Alemanya i Durkheim a França, són sociòlegs de la religió: llur obra fonamental és obra de sociologia de la religió. (Vegeu els nostres pròlegs a les edicions catalanes de L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme, i Les formes elementals de la vida religiosa, respectivament.) Però després, sobretot a Europa, i sobretot als països de tradició majoritàriament catòlica, aquesta sociologia de la religió es 'confessionalitza' i es transforma en una sociologia religiosa i pastoral al servei dels interessos de la institució eclesiàstica. Per a la sociologia, això comportarà un creixent empobriment, teòric i metodològic. I per a l'Església, a la llarga comportarà un cansament, un reconeixement de la relativa inutilitat d'aquesta pràctica sociològica gerencial, tecnocràtica i burocratitzada, i un progressiu abandó de la sociologia religiosa.

En diversos articles i llibres hem descrit i explicat aquesta evolució, i no és pas aquest el moment de tornar-hi a insistir. L'únic que volem subratllar és que, com a conseqüència de tot això, tant a Catalunya com a Espanya la majoria dels qui s'havien dedicat a la sociologia de la

religió hi renunciien. Els centres d'investigació que s'havien organitzat, es decanten cap a d'altres àmbits, on les fonts de finançament són més fàcils: estudis de joventut, d'educació, de marginació social, etc. L'evolució de l'Institut barceloní fundat per Duocastella és exemplar en aquest sentit: constituït inicialment com a 'Institut de Sociologia i Pastoral Aplicada' (ISPA), tindrà durant anys l'hegemonia - gairebé el monopoli - dels estudis d'orientació eclesiocèntrica. Més endavant, la 'P' de les sigles desapareixerà subrepticiament, i serà un 'Institut de Sociologia Aplicada'. Després tornarà a aparèixer la lletra P, però ISPA voldrà dir 'Institut de Sociologia i Psicologia Aplicada'. I els darrers anys de la seva vida, Duocastella es dedicarà, sempre en el marc del mateix ISPA, a una anomenada 'Càtedra de Gerontologia' finançada per una caixa d'estalvis. Com diem, és un exemple paradigmàtic, que retrobaríem amb matisos diferents en tots els altres casos.

Des del començament, nosaltres vàrem voler evitar aquest parany, i per això insistírem en la nostra voluntat de fer una altra mena de sociologia de la religió, plenament autònoma respecte de la institució eclesiàstica. Malgrat tot, també de mica en mica ens hem vist obligats a acceptar alguna feina que no fos de sociologia de la religió, per problemes estrictament econòmics. Avui, fóra segurament impensable que l'Església subvencionés un tipus de recerca com la nostra. Però no sembla que fora de l'Església es pugui somiar tampoc amb una altra font de finançament.

En qualsevol cas, la situació és aquesta: no hi ha al país sociòlegs de la religió, els que hi havia es dediquen progressivament a d'altres àmbits, i un centre com ISOR veu seriosament compromesa la seva supervivència. Però l'objecte d'estudi hi és, és fonamental per a la comprensió de la nostra societat, i en certa manera es podria dir que - ben

igual que en els temps de Weber i de Durkheim - no pot haver-hi sociologia si no hi ha sociologia de la religió. És per això que ens hem entossudit, i ens entossudim encara, a trobar una via de sortida, ja que en definitiva l'anàlisi i la comprensió de molts dels temes clau de la nostra societat depenen de la realització de treballs de recerca fets des d'aquesta perspectiva.

4.5 Perspectives de futur

Com a conclusió, i d'una manera molt breu, de tot el que fins ací s'ha dit se'n desprendria el següent:

Pensem que un centre com ISOR és un instrument útil, i àdhuc necessari, a la societat catalana. Que té unes característiques força úniques, cosa que no vol pas dir que sigui insubstituïble, sinó senzillament que no té ara per ara cap substitut. Que ha acumulat un fons documental, un material, una biblioteca (i també, per què no?, una experiència professional), així com una xarxa de relacions internacionals, que fóra una llàstima que es perdessin.

Pensem que allò que a la llarga no té sentit és continuar amb la situació d'aquests darrers anys. La solució d'aquests darrers anys ha estat efectivament solució a curt termini: perquè gràcies a ella (que vol dir gràcies a Jordi Porta i a la Fundació Bofill) hem arribat a l'any 1987 sense haver hagut de tancar el centre. Però és una solució a la llarga insostenible, perquè no té sentit mantenir indefinidament un sistema de funcionament amb el qual es reben uns ajuts per no haver de tancar, a canvi dels quals hom realitza uns treballs que no tenen res a veure amb la sociologia de la religió. És absurd, en efecte, que l'única manera de mantenir en vida un centre de sociologia de la religió consisteixi

a fer-hi treballs que no siguin de sociologia de la religió.

Cal, per tant, trobar alguna possibilitat de finançament per a treballar - o per tornar a treballar - en sociologia de la religió, entesa en un sentit ample, d'acord amb les línies esbossades ja en el document inicial de 1974, i concretades en les recerques dutes a terme fins ara, en les existents en forma de projecte, i en d'altres similars i complementàries. Cal que el nostre entorn vagi superant la infundada impressió que l'estudi del fet religiós, i l'estudi dels fets socials des de la perspectiva teòrica de la sociologia de la religió, és quelcom sense massa interès. I cal que contribuïm a demostrar-ho, fent veure que d'aquest tipus de recerca se'n deriven plantejaments enormement fecunds sobre moltes de les dimensions més significatives de la problemàtica sociocultural del nostre temps.